

П. В. Кривуля // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 6 (195). Ч. 1. – С. 148-155.

13. Кривуля, П. В. Нові засади оцінювання ефекту диверсифікації багатонаменклатурного та комбінованого виробництва / П. В. Кривуля, В. В. Дьоміна // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. - 2011. - № 11 (165). Ч. 2. - С. 287-293.

Рецензент статті
д.т.н., д.е.н., проф. Рамазанов С.К.

Стаття рекомендована до
публікації 20.01.2017 р.

УДК 658:330.341

В.В. Тищенко

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНІХ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ ЯК ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ БАНКУ

Проаналізовано зовнішні ризики і загрози, які можуть негативно впливати на безпеку банків та стабільність банківської системи України. Головна увага приділена ризикам, що виникають поза банківською системою: кредитному, валютному, достатності капіталу, ліквідності, прибутковості, юридичному. Надаються рекомендації з протидії банківським ризикам для підвищення стійкості банківської системи і рівня безпеки банків. Рис. 6, дж. 6.

Ключові слова: банк, безпека, взаємозв'язок, вплив, загроза, зовнішнє середовище, ризик, стабільність, тенденції, характеристика.

JEL O16

Постановка проблеми. В умовах сучасних світових інтеграційних і глобалізаційних процесів загострюється питання щодо забезпечення фінансової стабільного банківської системи та її здатності протидіяти будь-яким загрозам. Фінансова стабільність банків багато в чому обумовлюється наявними банківськими ризиками та станом його безпеки, що і призводить до необхідності розгляду їх взаємозв'язку. Головною метою досягнення стану безпеки банку є забезпечення ефективного функціонування та використання наявних ресурсів, забезпечення певного рівня персоналу та якості банківських операцій, а також постійного стимулювання нарощування наявного потенціалу банку та його стабільного розвитку. Недостатня увага до проблем оцінки банківських ризиків та їх впливу на безпеку банку може призвести до втрати частини прибутку або інших негативних наслідків для банківської установи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням проблематики банківської безпеки присвячені праці таких вітчизняних та іноземних вчених, як О. Барановський, Т. Вахненко, В. Вітлінський, М. Вікс, М. Зубок, О. Кириченко, В.Коваленко, Р.Дж. Кемпбелл, О. Ляшенко, С. Мердок, І. Мігус, В. Сенчагов, М. Стоун, М. Швайка, Г.Дж. Шиназі, В. Шурпанов, І. Шумперт. Більшість із названих науковців розглядали окремі аспекти безпеки банків та стійкості банківської системи до зовнішніх чинників впливу, але не розглядали комплексно банківські ризики і їх вплив на безпеку банку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішення завдань щодо забезпечення необхідного рівня безпеки банку на сьогодні є найбільш актуальною для економіки України. В міжнародній практиці розроблено багато методів і методик оцінки банківських ризиків та безпеки банку, але вони потребують адаптації до вітчизняних умов господарювання. Поки що не існує

єдиних критеріїв, методики аналізу й попередження банківських ризиків як загроз для підтримки безпеки банку. Для підвищення ефективності системи безпеки банку потрібно використовувати різноманітних підходів оцінки як потенційних так і реальних ризиків. Тому, у зв'язку із цим, виникає необхідність характеристики сучасних тенденцій щодо прояву банківських ризиків, як загрози для безпеки банку.

Мета статті. Головною метою цієї статті є характеристика зовнішніх банківських ризиків як загрози безпеці банку.

Методи та методики дослідження. Теоретичною основою досліджень є методологія і загальнонаукові принципи проведення комплексних наукових досліджень. У роботі використані методи порівняльного аналізу (при дослідженні банківських ризиків), системно-структурний аналіз (при виділенні впливу ризиків на безпеку банку).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризик є невід'ємною складовою банківської діяльності, тобто для функціонування банківських установ ризик є постійною притаманною складовою і будь-яке рішення у банківській діяльності, що заслуговує на увагу, обтяжене ризиком, бо банківська справа є дуже чутливою не лише до різноманітних соціально-економічних чинників, а й до політичних, природно-кліматичних тощо [1, с. 221].

Під банківськими ризиками слід розуміти ймовірність настання очікуваних або неочікуваних подій, реалізація котрих може мати негативний вплив на рівень безпеки банку. Банківські ризики випливають із специфіки банківської діяльності, що здійснюється в умовах ринкових відносин, і означають ймовірність одержання менших доходів або збитків, зниження вартості активів, збільшення витрат і т.і. Підвищені банківські ризики призводять до фінансових втрат і, як наслідок, до зниження рівня безпеки банків [2].

З точки зору банку, ризик – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність банку досягати своїх бізнес-цілей) [3].

З урахуванням джерел виникнення банківських ризиків їх прийнято поділяти на зовнішні та внутрішні ризики.

Проаналізувавши зовнішні ризики щодо безпеки банку, можна сказати, що протягом другого півріччя 2016 року зовнішнє середовище було переважно сприятливим для банківського сектору і української економіки (див. рис. 1).

Рис. 1. Номінальний ефективний обмінний курс гривні, 2010 р =100%
Джерело: складено за матеріалами НБУ [4].

У найближчій перспективі ключовими джерелами зовнішніх банківських ризиків є геополітичні тенденції, а також можлива несприятлива кон'юнктура товарних ринків.

Ризик ескалації військових дій на Донбасі зберігається. Домовленості про припинення вогню та розведення військ, досягнуті на переговорах у нормандському форматі, виконуються фрагментарно. Принципові розбіжності у поглядах України та Росії на зміст "дорожньої карти" ставлять під сумнів вчасність її розробки та реалізації.

Геополітичні ризики посилюються через хвилю популізму та ізоляціонізму у розвинених країнах. На сьогодні короткострокові шоки на світових ринках та в Україні подолано. Проте Brexit у Великобританії, перемога Трампа в США та негативні результати конституційного референдуму в Італії можуть стати важливими віхами у глобальній тенденції до економічного та політичного ізоляціонізму. Якщо вибори в ряді європейських країн у 2017 році пройдуть у такому ж руслі, то глобальні політичні загрози з часом можуть перетворитися на економічні, а зовнішні ризики для українського банківського сектору значно зростуть.

Можливими довгостроковими негативними наслідками для українського банківського сектору можуть стати: погіршення умов міжнародної торгівлі, спричинене хвилею протекціонізму в розвинутих країнах; відтік капіталу в більш безпечні економіки; підвищення невизначеності на глобальних ринках капіталу; зниження схильності глобальних інвесторів до ризику.

Після тривалої рецесії відновилося економічне зростання. Інфляція залишається близькою до цільового рівня НБУ, проте поява нових інфляційних ризиків змушує Правління НБУ повільно зменшувати облікову ставку. Відновлення внутрішнього попиту призводить до поступового зростання дефіциту поточного рахунку. Це зумовлює потребу в стабільному зовнішньому фінансуванні, яка зберігатиметься протягом найближчих кількох років. У таких умовах немає альтернативи співпраці з МВФ та іншими міжнародними донорами. Її можливе припинення створюватиме великі ризики для безпеки банків в середньостроковій перспективі.

В 2016 році почалося відновлення української економіки. У III кварталі реальний ВВП виріс на 1.8% у річному вимірі. В цілому за 2016 рік є приріст на 1.1%, основним його фактором стало збільшення внутрішнього споживання та інвестиційного попиту (див. рис. 2).

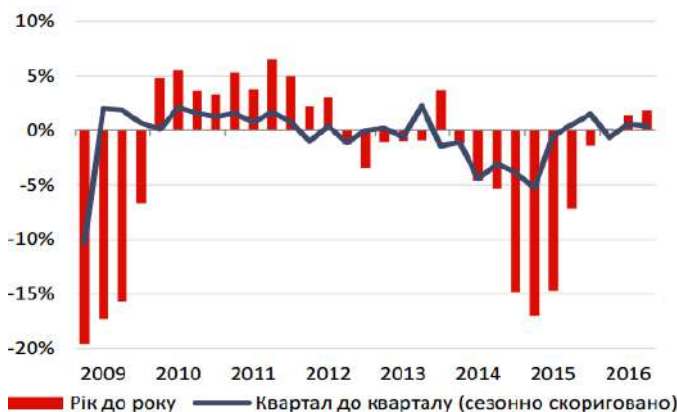

Рис. 2. Зміна реального ВВП в Україні

Джерело: складено за матеріалами ДССУ [5].

Але темпи відновлення не досить високі. Пришвидженню заважає низка факторів: повільні темпи структурних реформ; невизначеність через військові дії на Сході; низькі темпи зростання економік основних торговельних партнерів України.

Від'ємне сальдо товарної торгівлі стане ключовим елементом дефіциту поточного рахунку, який, за оцінками НБУ, наступного року може вирости до 2.9 млрд. дол. США із очікуваних 2.5 млрд. дол. США за результатами 2016 року. В 2016 році розрив компенсували надходженнями за фінансовим рахунком, передусім поверненням готівки до банківського сектору та офіційними зовнішніми заощадженнями. Приріст прямих іноземних інвестицій не мав суттєвого впливу на фінансовий рахунок, оскільки лєвова їх частка супроводжується не припливом валюти, а еквівалентним зменшенням зовнішніх зобов'язань. Протягом 2015-2016 років відбувається масштабна конвертація боргів банків від материнських компаній у власний капітал на виконання вимог за результатами діагностичного обстеження. В 2017 році обсяг цих операцій значно скоротиться.

Ураховуючи те, що в 2017 році дефіцит поточного рахунку зросте, збережеться потреба у високих надходженнях за фінансовим рахунком. До того ж, уряду й НБУ необхідно буде спрямувати близько 4.5 млрд. дол. США на погашення та обслуговування валютних боргів (у т. ч. валютних ОВДП).

У вересні 2016 року МВФ виділив Україні третій транш у межах програми розширеного фінансування, обсяг якого становив 1 млрд. дол. США. Це стало позитивним сигналом для іноземних партнерів та допомогло Україні отримати фінансування від інших міжнародних донорів. Зокрема наприкінці вересня Мінфін розмістив п'ятирічні єврооблігації під гарантії уряду США, залучивши 1 млрд. дол. США. Завдяки зовнішньому фінансуванню міжнародні резерви вирости за 12 місяців 2016 року на 16% (див. рис. 3). Усе це стало фактором спокою на валютному ринку та стабільності фінансового сектору в цілому, а також зумовило підвищення агентством Fitch довгострокового рейтингу України з CCC до B-. Подальші перегляди рейтингу можливі в разі прискорення темпів відновлення економіки, сповільнення інфляції та зниження валютних ризиків. Отже, продовження співпраці з міжнародними донорами, передусім МВФ, є ключовим фактором збереження фінансової стабільності. Воно дозволить фінансувати дефіцит поточного рахунку в найближчій перспективі та поновити доступ на міжнародні ринки приватного капіталу в майбутньому.

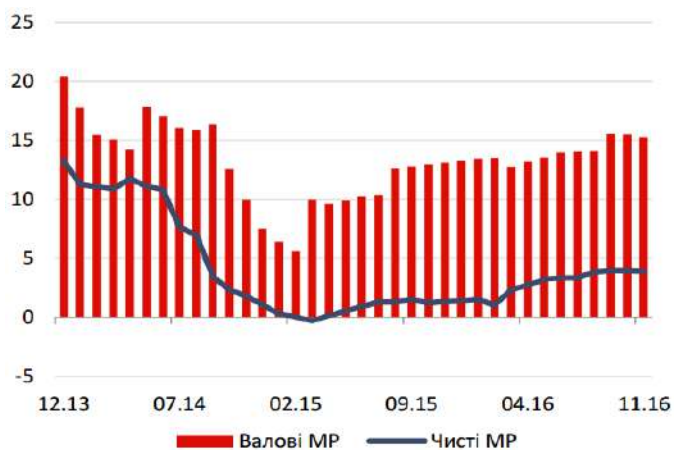

Рис. 3. Міжнародні резерви НБУ, млрд. дол. США

Джерело: складено за матеріалами НБУ [4].

Одне із ключових нововведень реформи децентралізації – громади отримали можливість розміщувати тимчасово вільні кошти на рахунках у комерційних банках. В 2016 році цим користувалися не надто активно, тому більшість коштів місцевої влади розміщували на ЄКР, а уряд мав змогу використовувати їх на власний розсуд. В 2017 році ситуація поступово змінюється, і вільні кошти дедалі частіше розміщують у банках здебільшого в формі депозитних ліній. Місцевим органам це вигідніше: вони можуть отримати значні відсоткові надходження, поки проекти розвитку пройдуть усі стадії підготовки та справа дійде до їх фінансування. Однак якщо місцеві органи державного управління надалі здійснюватимуть найбільше видатків в останній місяць бюджетного року, то на додачу до тиску на курс національної валюти з'являться й ризики ліквідності банківського сектору, якщо невикористані кошти повертаються на єдиний казначейський рахунок.

Приросту банківського кредитування у першій половині 2016 року фактично не було, доступ до зовнішнього фінансування лишався обмеженим, погашення частини заборгованості під час реструктуризації проблемних боргів було стриманим через слабку платоспроможність позичальників. Сукупний борг підприємств перед українськими банками за перше півріччя 2016 року скоротився на 1% завдяки окремим погашенням. Відбулися позитивні зміни в структурі заборгованості, зокрема частка валютної складової у запозиченнях корпорацій знизилася з 80% на кінець 2015 року до 76% на кінець першого півріччя 2016 року. Основною причиною була реструктуризація внутрішніх боргів – конвертація валютних запозичень у гривневі. У III кварталі 2016 року кредитування дещо активізувалося: обсяг кредитів у гривні за три місяці виріс на 9% – до 369 млрд. грн. Приросту валютних запозичень не було. Відношення боргів реального сектору до ВВП за перше півріччя зменшилося на 8 в. п. – до 100.3% (порівняно зі 108.3% на кінець 2015 року). Показник все ще значно перевищує аналогічні показники країн Центральної та Східної Європи.

За 2016 рік із вересня 2015 року частка негативно класифікованих кредитів підприємствам виросла на 7 в. п. до 39%. Банки продовжують визнавати ті проблемні борги, які їх позичальники перестали обслуговувати раніше. Це створює передумови для розчищення банками балансів від непрацюючих кредитів. Триватиме він імовірно до другої половини 2017 року, отже до того часу частка де-юре негативно класифікованих кредитів може вирости. Найпомітніше зростання частки проблемних боргів сталося в будівництві та металургії – галузях, які зберігають високе боргове навантаження. Натомість у легкій промисловості частка зменшилася. Найменше негативно класифікованих кредитів у сільському господарстві та транспорті, які мають низьке боргове навантаження.

Зростання прибутковості підприємств призвело до збільшення їх платоспроможності. Показник покриття відсоткових платежів операційним прибутком виріс з 0.6 на кінець III кварталу 2015 року до 2.2 на середину 2016 року. Це вище, ніж у 2013 році перед кризою. Для прибуткових компаній показник перевищує 4. Таким чином, операційних потоків переважної більшості нефінансових корпорацій достатньо для обслуговування відсотків за кредитами у повному обсязі. Завдяки цьому ризики збільшення обсягу де-факто проблемних боргів зводяться до мінімуму. Банкам залишається лише визнати де-юре негативно класифікованими ті зобов'язання, які стали проблемними раніше. Для легкої, добувної галузей промисловості, транспорту показник покриття відсоткових платежів операційним прибутком набагато вище одиниці, тож обслуговування боргу не створює суттєвого навантаження на фінанси цих галузей. Натомість підприємствам будівництва, харчової промисловості та

постачання електроенергії, газу, води й водовідведення в цілому операційного прибутку не вистачає для того, щоб виплатити відсотки за боргами.

Реальний наявний дохід населення в II кварталі 2016 року збільшився вперше за останні 10 кварталів. Приріст становив 5.6% у річному вимірі. Основними причинами стало значне уповільнення інфляції, а також збільшення номінальних доходів на 14.3%. Майже дві третини приросту забезпечило збільшення оплати праці на 22.8%. Це сталося завдяки підвищенню мінімальної зарплати (з вересня 2015 року та травня 2016 року), а також суттєвому підняттю грошового забезпечення військовослужбовців. Зниження ставки ЄСВ з початку 2016 року було запроваджене, у тому числі з метою створити підґрунтя для підвищення зарплат та збільшити доходи населення, однак мало інший результат – підприємства збільшили прибуток, частково перетягнувши на себе ресурси держави та населення. Третину приросту номінальних доходів забезпечили отримані населенням трансферти насамперед пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг. Зростання соціальних допомог, зумовлене підвищенням прожиткового мінімуму, та закордонних переказів у дол. еквіваленті теж позитивно вплинуло на номінальні доходи, однак ефект від них обмежений.

У III кварталі 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року номінальна зарплата збільшилася в середньому на 23.2%, реальна – на 15%. З огляду на позитивну динаміку та значну вагу заробітних плат у доходах домогосподарств, можна очікувати, що номінальні та реальні доходи продовжать зростати у 2017 році.

Номінальні поточні витрати домогосподарств у II кварталі 2016 року виросли на 14.8% – темпом, на 0.5 в. п. вищим, ніж номінальні доходи. Це спричинено реалізацією відкладеного попиту та зменшенням масштабу вимушеної економії з боку окремих домогосподарств. Продовжилося падіння їх сукупних заощаджень (на 5.3 млрд. грн. за II квартал), що обумовлено насамперед значним зменшенням з початку року фінансових ресурсів.

У 2016 році суттєво зросла частка домогосподарств, які були змушені позичати чи витратити власні заощадження для того, аби профінансувати поточне споживання. Тенденцію опосередковано ілюструє зростання частки великих депозитів (понад 150 тис. грн.) з 57% на кінець 2013 року до 77% на кінець III кварталу 2016 року (рис. 4).

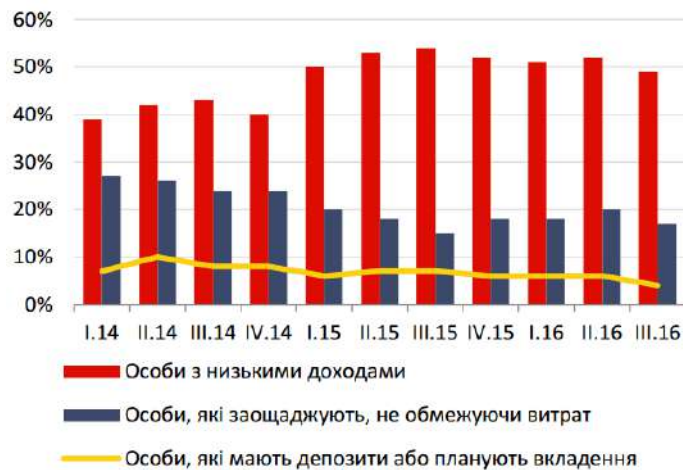

Рис.4. Можливості населення заощаджувати

Джерело: складено за матеріалами GfK Україна [6].

Схильність населення до заощаджень залишається низькою. За результатами опитування компанії GfK Україна, у III кварталі частка домогосподарств, яким бракує доходів навіть на забезпечення поточного споживання або вистачає лише на нього, становить 49%. Вона дещо зменшилася порівняно з показником першої половини року, однак залишається суттєво вищою, ніж до кризи. І тільки 17% населення мало змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання. Це свідчить у цілому про нестійку позицію домогосподарств як кредитора економіки у 2016 році.

Обмежені заощадження домогосподарств та висока ймовірність того, що невдовзі доведеться ними скористатися, щоб компенсувати втрату власних доходів або допомогти близьким, зумовлюють значну частку банківських вкладів у фінансових інвестиціях, що на кінець першого півріччя становила 87%. Необхідність тримати заощадження в мобільній, ліквідній формі, щоб мати постійний доступ до них та змогу вчасно відреагувати на можливе виникнення проблем у банку, призводить до зменшення строковості депозитів. Порівняно з 2013 роком частка нових депозитів строком на шість місяців і більше у загальному їх обсязі зменшилась на 17 в. п. і у червні 2016 року становила 33%.

Із початку 2016 року обсяги депозитів юридичних та фізичних осіб зросли на 7.4% у гривні та на 7.2% в іноземних валютах у доларовому еквіваленті. Кошти населення й бізнесу становлять 74% сукупних зобов'язань банків. Структура зобов'язань повернулася до показників, які склалися на 2006 рік, коли почалася експансія в Україну західних банків, що забезпечили приплив у систему іноземного капіталу (див. рис. 5).

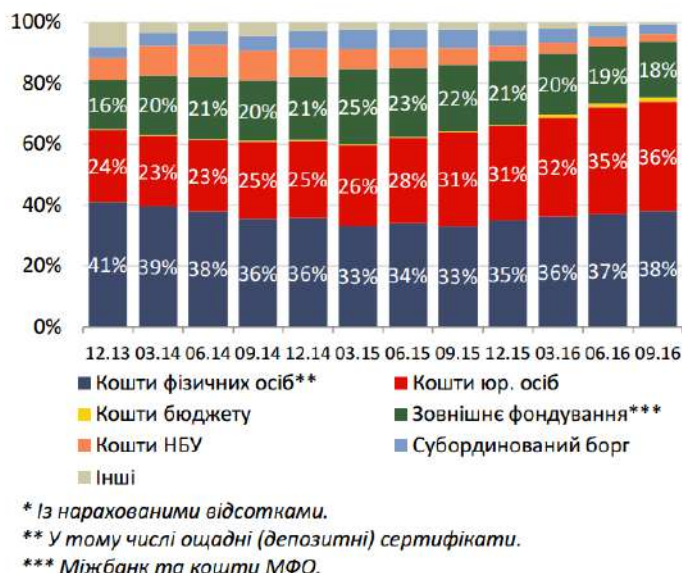

Рис. 5. Структура зобов'язань банків*

Джерело: складено за матеріалами НБУ [4].

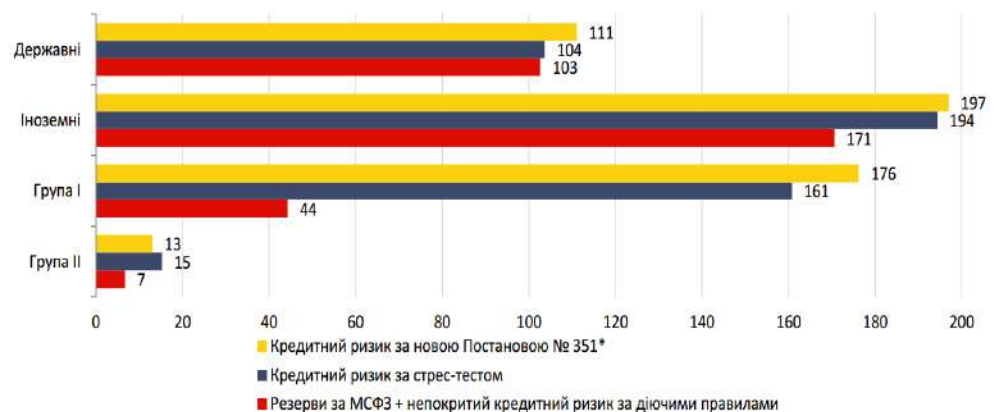
Основна тенденція 2016 року – значне збільшення обсягів депозитів корпорацій у пасивах банків. Оздоровлення фінансів державних підприємств та відновлення діяльності експортерів у другій половині року привело до зростання вкладів бізнесу в іноземній валюті. Його темп за перші три квартали 2016 року становив 12%, перевищивши гривневі депозити, обсяги яких збільшилися на 8%.

Водночас, населення надає перевагу гривневим вкладам. На початок жовтня 2016 року питома вага коштів нефінансових корпорацій у депозитах в українських банках була найвищою серед європейських країн. Частки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у зобов'язаннях майже зрівнялися.

Короткострокові вклади досі домінують у структурі зобов'язань банків. 68% коштів населення становлять депозити на вимогу і терміном до одного року. Поступово середній термін дії вкладів населення зростає. Частка нових депозитів терміном понад 6 місяців зросла з 23% у грудні 2015 року до 29% у вересні нинішнього.

Залучення нових депозитів дало змогу банкам майже повністю розрахуватися за боргами перед Національним банком: на кінець III кварталу частка коштів НБУ у банківських пасивах становила всього 2.5%. Зовнішнє фінансування перестає бути істотним фактором у фондуванні українських банків. Найбільші фінустанови, що мали потребу в докапіталізації, протягом 2015 – 2016 років нерідко конвертували в капітал зобов'язання перед материнськими структурами, а саме субординований борг та міжбанківські кредити. Валовий зовнішній борг банків із початку 2016 року скоротився на 2.3 млрд. дол. США до 10.5 млрд. дол. США, питома вага субординованого боргу у зобов'язаннях банків скоротилася майже вдвічі до 3%.

Протягом 2016 року НБУ провів діагностику якості активів та достатності капіталу 40 банків (від 21-го до 60-го за розміром активів). Необстеженими залишились 39 платоспроможних банків (менше 2% активів від системи). Діагностичне обстеження 40 банків, як і перших 20 банків у 2015 році (банки «Хрещатик» та «Фідо» було оголошено неплатоспроможними), виявило хронічні проблеми більшості українських банків – неадекватне відображення якості активів та значний рівень прихованого кредитного ризику (див. рис. 6).

* Попередні оцінки, які буде уточнено.

Рис. 6. Оцінений кредитний ризик для груп банків, млрд. грн.*
Джерело: складено за матеріалами НБУ (станом на 01.10.2016) [4].

За результатами діагностики 40 банків оцінка рівня проблемних кредитів (NPL) зросла із заявлених банками 19% до 43%. Виявлений рівень у 40 банках усе ж менший, ніж у найбільших двадцяти банках (53%). Найбільші розбіжності між заявленим рівнем NPL та оцінкою діагностичного обстеження виявлено у портфелі кредитів суб'єктам господарювання у національній валюті – приріст становить 31 в.п.

Від початку 2017 року запроваджуються нові правила оцінки банками кредитного ризику. Новий документ розроблено з метою усунення ряду суттєвих прогалин у поточних регуляціях, які давали змогу банкам суттєво занижувати частку проблемних кредитів та обсяги кредитного ризику за активами. За попередніми оцінками НБУ, ефект нової постанови буде максимально близьким до результатів діагностичного обстеження 60-ти банків, проведеного протягом 2015 та 2016 років. Наведені оцінки кредитного ризику за новими правилами несуттєво зменшаться, оскільки НБУ планує внести до остаточної версії Постанови № 351 ряд змін за результатами консультацій із банками, проведених після публікації документа. Таким чином, запровадження нових правил не викличе необхідності додаткового залучення капіталу майже для всіх банків, які докапіталізувалися за результатами діагностичного обстеження. Малим банкам, які ще не проходили діагностичного обстеження та не мають затверджених програм капіталізації, буде надано перехідний період для докапіталізації, якщо перехід на нові правила виявить потребу в додатковому капіталі.

За оцінками НБУ, пікові значення частки проблемних кредитів у портфелях банків уже пройдено. Макроекономічна стабілізація та поступове відновлення доходів та прибутків підприємств закладають передумови для поступового відновлення якості кредитного портфеля банків. Однак, більшу частину NPL, швидше за все, не вдасться повернути до категорії якісних кредитів і рівень їх відновлення у майбутньому буде символічним. Тим не менше, у більшості банків, які пройшли діагностику, проблемні кредити вже адекватно зарезервовані або під покриття збитків уже повною мірою залучено капітал. У подальшому такі кредити підлягатимуть списанню з балансів. Помірний поштовх до поліпшення якості корпоративного кредитного портфеля може надати Закон України “Про фінансову реструктуризацію”, який дає можливість банкам та позичальникам у короткі терміни проводити реструктуризацію грошових зобов’язань.

Від початку 2016 року зроблено кілька кроків на посилення захисту прав кредиторів. Крім ухвалення Закону України “Про фінансову реструктуризацію” набрали чинності два закони з питань виконавчого провадження, які мають забезпечити швидке та ефективне стягнення заставного майна.

Ухвалена Кабінетом Міністрів постанова № 687 від 5 жовтня 2016 року зменшує ризики незаконного відчуження обтяжених транспортних засобів та захищає банки від недобросовісних дій із заставним майном.

Рішення, ухвалені Верховним Судом України у 2016 році, також посилили захист кредиторів, особливо тих, чиї вимоги забезпечені іпотекою. Відповідно до законів, якщо позичальника ліквідують і через це його зобов’язання припиняються, то це не є підставою для визнання іпотеки недійсною, а банк зберігає право вилучати предмет іпотеки для задоволення своїх вимог. Така практика є позитивною.

Однак названі досягнення – це лише частина того, що слід зробити для ефективного правового захисту кредиторів. Багато проблем зберігається. Серед них виникнення у боржників податкових зобов’язань у випадку, якщо борг реструктурують чи пробачать (за винятком реструктуризації в рамках Закону “Про фінансову реструктуризацію”). Законодавство зобов’язує не усі органи перевіряти наявність приватних обтяжень на багато видів застави, зокрема сільськогосподарську техніку, вантажівки та інший спеціальний транспорт. Це створює значні ризики незаконного відчуження такої застави, що на практиці призводить до зростання витрат банків на формування резервів.

Ще одна проблема: банки зазвичай не можуть стягнути з поручителів суми, яких не заплатили безпосередні боржники. Через недосконалість Цивільного кодексу суди не задовольняють відповідних позовів.

Значні ризики для безпеки банків створює зволікання із проведенням судової реформи. Окремі суди продовжують практику прийняття сумнівних з точки зору законодавства рішень, таких як відновлення діяльності банків, виведених з ринку, або скасування рішень НБУ про неплатоспроможність банків. Подібні дії становлять загрозу для стабільної та безпечної роботи банківської системи, а також дають негативні сигнали про відсутність захисту прав кредиторів та бізнесу всередині країни. За даними опитування Dragon Capital та Європейської бізнес - асоціації недовіра до судів є другою за важливістю перешкодою для інвестування в Україну.

Обмежене нове кредитування, фінансові труднощі позичальників та висока вартість депозитів призвели до поступового зменшення чистого процентного доходу. За 2016 рік він скоротився на 16%. Відсоткові маржа та спред дещо знизилися, зокрема в результаті реструктуризації валютних кредитів у гривневі, яку проводили здебільшого без змін відсоткової ставки. Вартість депозитів населення поступово знижується. Це здешевить фондування та сприятиме зростанню чистого процентного доходу.

Скоротивши процентний дохід, банки спробували компенсувати втрати вищими комісійними доходами. Особливо це стосується фінансових установ з українським приватним капіталом. За 2016 рік обсяг чистого комісійного доходу зріс на 7% порівняно з 2015 роком. Це відбулося переважно за рахунок доходів від розрахунково-касового обслуговування. Але заміщення процентного доходу комісійним і торговим не буде тривалим: через зниження темпів інфляції потенціал для збільшення комісій у край обмежений.

Показник адекватності капіталу почав зростати. Капітал наразі розподілений нерівномірно: на ринку є банки, що потребують додаткового капіталу, і такі, які мають його надлишок. Найімовірніше, показник адекватності капіталу по системі дещо знизиться в першій половині 2017 року після того, як банки другої та третьої двадцяток приведуть резерви у відповідність до результатів діагностичного обстеження, а оцінку кредитного ризику – до вимог нового Положення.

Досі фінансовим установам дозволяли розміщувати вільні кошти в іноземній валюті на коррахунках у банках-нерезидентах у формі депозитів або міжбанківських кредитів. Найбільші обсяги припадали на коррахунки. Станом на кінець 2016 року залишки становили біля 5 млрд. дол. США в еквіваленті, до кризи сума була більш як удвічі вища. Однак основне призначення коррахунків – забезпечення клієнтських розрахунків, а не управління ліквідністю. Тому залишки на них відповідно до стандартів Базеля III не належать до високоякісних ліквідних активів.

В цілому можна виділити загальні тенденції впливу зовнішніх банківських ризиків на безпеку банку в 2016 році:

1. Кредитний ризик почав зменшуватися. Рівень відображених негативно класифікованих кредитів залишається на найвищих історичних значеннях, а несуттєве зростання пов'язане із запізнім визнанням проблем. У 2016 році почалося відновлення платоспроможності корпоративного сектору та сектору домогосподарств, а тому оцінка кредитного ризику помірно поліпшилася.

2. Ризик достатності капіталу залишається високим через суттєві втрати банків від погіршення якості активів. Проте він частково послабився завдяки збільшенню кількома великими банками основного капіталу протягом минулих шести місяців.

3. Ризик ліквідності не знизився через збереження нерівномірності розподілення високоякісних ліквідних активів між банками. У системі

залишаються банки, для яких навіть невеликий вплив депозитів може створити серйозні проблеми з ліквідністю.

4. Юридичний ризик залишається незмінним, оскільки більшість необхідних законопроектів для реформ фінансового сектору Верховною Радою не прийнято. Судова практика вирішення спорів між позичальниками та кредиторами залишається несприятливою для останніх.

5. Ризик прибутковості поступово зменшується в результаті суттєвого скорочення відрахувань у резерви за активними операціями. Очікується, що банківський сектор матиме змогу повернутися до прибуткової діяльності у 2017 році.

6. Валютний ризик залишається незмінно помірним, оскільки деяким банкам потрібен ще тривалий період для вирівнювання відкритої валютної позиції. Проте негативні ефекти різкої девальвації гривні на боргове навантаження позичальників і якість обслуговування кредитів уже практично реалізовані.

Висновки. В якості рекомендацій, спрямованих на мінімізацію ризиків та підвищення безпеки банків можна запропонувати наступне:

1. Для забезпечення високого рівня безпеки банки повинні не лише виконати програми капіталізації за результатами діагностичного обстеження, але й у разі необхідності відкоригувати бізнес-моделі. Фінансові установи, що генерують від'ємний чистий процентний дохід та операційний збиток до відрахувань у резерви, повинні змінити процентну політику, запустити нові продукти чи суттєво скоротити операційні витрати. Такі банки будуть під посиленням наглядом до виходу на стійкі операційні прибутки.

2. З 2018 року почне діяти стандарт IFRS 9 (Фінансові інструменти) на заміну поточного стандарту IAS 39. Це означатиме перехід на розрахунок резервів за активними операціями на основі очікуваних збитків замість фактично понесених. Стандарт IFRS 9 є значно складнішим, а його впровадження потребуватиме від банків започаткування оцінки очікуваних збитків як на горизонті 12 місяців, так і усього періоду дії кредиту. Такі оцінки серед іншого повинні враховувати кілька альтернативних макроекономічних сценаріїв. За результатами тестових розрахунків західних банків перехід на новий стандарт може призвести до одноразового приросту резервів за кредитами. Запровадження положення НБУ про оцінку кредитного ризику, яке теж базується на концепції очікуваних збитків, полегшить банкам підготовку до впровадження нового стандарту фінансової звітності IFRS 9.

3. Кредитування пов'язаних осіб тривалий час було звичною практикою для багатьох банків. НБУ зобов'язав банки суттєво знизити обсяги пов'язаного кредитування протягом п'яти років. За оцінками НБУ, 28 з 58 перевірених банків порушують відповідний норматив. Вимоги НБУ скоротити пов'язане кредитування є жорсткими, а порушення графіку призведе до застосування санкцій. Національний банк проводить постійний моніторинг клієнтів банку для ідентифікації нових пов'язаних осіб, бо подібне кредитування постійно призводить до накопичення системних ризиків у банківському секторі.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. В цілому можна зазначити, що банківська система є найбільш динамічною з усіх економічних систем. Для забезпечення безпеки банківських установ необхідно постійно відстежувати всі тенденції як на вітчизняному, так і на світових банківських ринках. Особливо важливо, для забезпечення банківської безпеки, своєчасно реагувати на зміни умов зовнішнього середовища та прояви загроз для безпеки у вигляді банківських ризиків. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення системи банківської безпеки та впливу на цю безпеку внутрішніх банківських ризиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мороз, Л.В. Банківські ризики та їх вплив на діяльність банківських установ / Л.В. Мороз, О.В. Сідак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 221-228.
2. Методичні вказівки з інспектування банків // Постанова правління НБУ від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.
3. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // Постанова Правління НБУ від 02.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>
4. Офіційний сайт НБУ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Офіційний сайт GfK Україна – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/uk-ua/>.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Ляшенко О.М.

Стаття рекомендована до
публікації 3.02.2017 р.

УДК 338.1: 007.5

Є.А. Івченко, Ю.А. Івченко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано підходи до побудови системи економічної безпеки підприємства. Визначено, що принципи виступають методологічним підґрунтям при розробці заходів з організації системи економічної безпеки підприємства. Запропоновано принципи побудови системи економічної безпеки підприємства, які відповідають сучасним реаліям в умовах мінливості зовнішнього середовища та трансформаційним процесам. Рис. 1, табл. 1, дж. 15.

Ключові слова: система, економічна безпека, система економічної безпеки підприємства, принципи, ризики, загрози.

JEL M21; P40

Постановка проблеми. Сьогоднішні реалії функціонування потребують від підприємств впровадження сучасних інструментів захисту своїй діяльності, а забезпечення економічної безпеки стає однією із головних цілей управління. Аксиоматично можна визнати, що економічна безпека є важливою для підприємства, а стан економічної безпеки є передумовою досягнення та збереження сталих фінансових результатів діяльності підприємства. Втім, властивість економічної безпеки не є підприємству іманентною, економічна безпека не виникає природно. Навпаки, через вплив значної кількості загроз та ризиків у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства необхідними є цілеспрямовані зусилля для забезпечення економічної безпеки підприємства. Суб'єктом таких зусиль виступає система економічної безпеки підприємства, оскільки вона здійснює вплив на елементи внутрішнього середовища підприємства, процес прийняття рішень, формує певну управлінську реакцію підприємства на певні ризики та загрози. Її вивчення є необхідним як для розуміння системотворення, так і для дослідження об'єктивних закономірностей

46 "Управління проектами та розвиток виробництва", 2017, №1(61)